

Reguleringstheorie en de crisis in de economische theorie

Leo A. van Eerden

In nummer 12/3 van dit tijdschrift heeft Verhagen de Franse Regulatieschool, en met name de zogenaamde Parijse tak met als de belangrijkste auteurs Aglietta, Lipietz en Boyer, gepresenteerd aan het Nederlandstalige lezerspubliek. Hij kwalificeert de toenemende invloed van de regulationalisten als een 'merkwaardig fenomeen'. Zijn verwondering richt zich deels op het 'gemak' waarmee de regulationalistische interpretaties, al of niet kritiekloos, door een aantal auteurs worden geaccepteerd.

Verder signaleert Verhagen bij nadere bestudering van de reguleringstheorieën, zoveel vragen en problemen dat hij ernstig twijfelt aan de bruikbaarheid en de toepasbaarheid van het reguleringsconcept. Aan het einde van zijn uiteenzetting komt hij dan ook tot de conclusie dat de "theoretische bijdrage van de regulationalisten in de huidige vorm niet als een substantiële vernieuwing beschouwd kan worden"(p.87).

Met zijn kritiek plaatst Verhagen zich in een groeiende rij van critici die deels op vergelijkbare punten hun pijlen op de vertegenwoordigers van de Franse Regulatieschool richten.

In deze bijdrage zal benadrukt worden dat Verhagen de inbreng van de regulatieschool onderschat. Ik zal een poging wagen duidelijk te maken dat hij een zeer beperkte keuze uit het werk van de regulatieschool presenteert. Door deze selectie gaat hij voorbij aan een aantal vragen die voor de grondleggers van de richting uitdrukkelijk van belang waren. Hierdoor amputeert hij de Franse reguleringsbenadering van drie essentiële en vernieuwende bijdragen aan de politiek-economische theorievorming.

Allereerst laat Verhagen de notie kapitaal, zoals die bij Aglietta en Lipietz gehanteerd wordt, onbesproken. Bij accumulatie staat juist kapitaal centraal, zodat het weglaten van de beschouwing daarover, per definitie een beperkt beeld van een economische crisis-theorie oplevert.

Ten tweede besteedt Verhagen geen aandacht aan de monetaire karakteristieken van het accumulatieproces. Geld, krediet en inflatie nemen echter in de analyses van Aglietta (1979,1982,1986) en Lipietz (1979,1985,1987) een belangrijke kwalitatieve en kwantitatieve plaats in. Het zijn bij hen juist deze factoren die van doorslaggevend belang zijn voor de verklaring van de (on)beheersbaarheid van het Fordisme.

Ten derde laat Verhagen de internationale dimensie van de reguleringsbenadering weg door te stellen dat deze te benedenmaats is uitgewerkt (p.83) om een plaats in zijn uiteenzetting waardig te zijn.

Gezien de ruimte die voor deze reactie beschikbaar is zal ik mij vooral richten op een aantal meer definitieve kwesties rond de centrale begrippen als accumulatieregime en reguleringwijze.

1 Reikwijdte en pretenties van de reguleringbenadering

De aanduiding regulatieschool omvat, zoals Verhagen terecht opmerkt, een aanzienlijke diversiteit aan benaderingswijzen. Het uitgebreide scala aan theorieën is vooral sinds het midden van de jaren zeventig tot ontwikkeling gekomen. Buiten de door Verhagen onderscheiden drie Franse stromingen (p.65) voegt Jessop (1989) er nog vier niet-franse varianten aan toe.

Wat de verschillende richtingen onderscheidt is teveel om hier te vermelden. Wat hen bindt is de poging om de economische ontwikkelingen binnen de kapitalistische produktiewijze te relateren aan het maatschappelijke kader waarbinnen zij tot ontwikkeling kunnen komen.

De aanzet tot de ontwikkeling van de regulatietheorie is vooral gegeven door Aglietta (1979,1982) en Lipietz (1979,1985a,1985b). Met de door hen afgeleide concepten hebben zij een basis voor een uitgebreid onderzoekprogramma geleverd. Bij de motivatie van zijn theoretische invalshoek verwijt Aglietta de neo-klassieke economieoefening globaal genomen drie punten:

- een gebrek aan historische analyse;
- het niet in staat zijn om vanuit de op evenwicht georiënteerde analysemodellen met het concept economische crisis om te gaan;
- een onvermogen en onwil om maatschappelijke verhoudingen een substantiële rol te laten spelen in de economische analyse.

Historische analyse en het opsporen van richtinggevende verbanden binnen het economische systeem zouden volgens hem de basis van het politiek-economische onderzoekwerk moeten vormen. Zijn verwijt van oneigenlijke abstractie aan het adres van de gangbare economische wetenschap probeert hijzelf met zijn reguleringstheorie te ondervangen. Aglietta (1979,16) vat het onderzoeksterrein van de reguleringstheorie dan ook op als de bestudering van het veranderingsproces van maatschappelijke betrekkingen. Wat hem hierbij met name interesseert zijn de nieuwe gedaanten waarin deze zich zowel op economisch als niet-economisch terrein manifesteren. De vormen waarin dit gebeurt worden bepaald door de structurele karakteristieken van de kapitalistische produktiewijze.

Aglietta's theoretische pretenties hebben, onder andere, twee sleutelconcepten opgeleverd die door vele ander onderzoekers overgenomen zijn en die de basis voor het onderzoekprogramma van de reguleringstheorieën omvatten. Het gaat hier om de theoretische begrippen accumulatieregime en reguleringwijze. Begrippen die in eerste instantie tot doel hebben de historische ontwikkeling van de kapitalistische produktiewijze voor de naoorlogse periode te analyseren.

2 Kanttekeningen bij het theoretisch kader

De concepten accumulatieregime en reguleringswijze nemen binnen de reguleringscholen een centrale plaats in. Het eerste omvat een aantal structurele bepalingen die het kwalitatieve kader voor economische ontwikkelingen aangeven. Het tweede is een concept waarin de dynamiek binnen het systeem tot uitdrukking komt. Beide noties vormen een hulpmiddel bij het verklaren van de langere termijn stabiliteit van het economische systeem en het periodiek optreden van ernstige economische crises. Zij hebben de pretentie de langere termijn ontwikkelingen binnen de kapitalistische economische orde te analyseren. Daarmee is de regulatietheorie in principe een theorie over fasen in de economische ontwikkeling. Deze concepten zijn dan ook voortgekomen uit de poging de crisis van de jaren zeventig te verklaren.

Een opmerkelijk aspect van de benadering is dat men niet alleen stil is blijven staan bij de analyse van het crisismoment als zodanig. Men heeft een poging ondernomen de crises te verklaren vanuit de integrerende verbanden binnen het economische systeem zelf.

Accumulatieregime

Verhagen (p.68) beklagt zich over het niet helder geformuleerd zijn van het concept accumulatieregime. Aan de hand van Boyer (1877a,14) presenteert hij dit als "het geheel van regelmatigheden die een algemene en relatief coherente toename van de kapitaalaccumulatie garanderen, dat wil zeggen het mogelijk maken dat verstoringen en onevenwichtigheden, die uit het accumulatieproces zelf voortkomen, opgevangen dan wel in de tijd vooruit geschoven worden". Via een aan Lipietz ontleend citaat geeft hij dan het terrein aan (p.70) waarop volgens hem de regulationisten verstoringen en onevenwichtigheden mogelijk achten: "(...) de specifieke afstemming tussen de veranderingen in produktienormen en verandering in consumptienormen; de wijze waarop binnen een nationale economische en sociale formatie het kapitalisme is gearticuleerd met andere produktiewijzen; de relatie tussen de betreffende economische en sociale formatie en haar 'buitenwereld'".

Verhagen verwijt de regulationisten geen uitgewerkte theorie over het accumulatieproces te hebben waarin wordt aangegeven wat de mogelijke verstoringen en onevenwichtigheden kunnen zijn.

Als alternatief komt Verhagen met een eigen -strikt economisch ingevulde- definitie en stelt (p.70): " Een accumulatieregime beschrijft dan de relaties tussen een aantal belangrijke variabelen zoals lonen, winsten, investeringen, prijzen en produktiviteit". Omdat Verhagen het specifieke van deze variabelen niet aangeeft kan ik deze definitie nauwelijks als een bijdrage tot verheldering opvatten. Zijn reductie tot het strikt economische is echter van fundamentele aard.

Het begrip accumulatieregime heeft betrekking op de definiëring van de structuur van een ontwikkelingsmodel. Als zodanig geeft het niet alleen het kader van het systeem maar benoemt ook de specifieke en kwalitatieve verbanden. Zowel Aglietta als Lipietz vertrekken in hun analyses van een aan Marx ontleend kapitaalbegrip en hanteren ten aanzien van de dynamiek van het systeem het principe van de dialectische ontwikkeling.

Een en ander heeft tot gevolg dat beide auteurs de marxistische waardetheorie als basis hebben.

Aglietta (1979:68) definieert een accumulatieregime dan ook als een specifieke vorm van maatschappelijke transformatie waarbij, bij een stabiele begrenzing door een algemene normering van absolute meerwaarde productie, de relatieve meerwaarde stijgt. Nu kan op deze plaats geen uitgebreide uiteenzetting volgen over het nut van het gehanteerde meerwaardeconcept (vgl. Hübner, 1989) wij moeten echter vaststellen dat dit concept in de visies van Aglietta en Lipietz een belangrijke functie vervult. De bij Aglietta gehanteerde uitdrukkingen 'maatschappelijk' en 'normering' worden in zijn basiswerk nader uitgewerkt. Hij laat daarbij analytisch zien dat in een ruileconomie van kapitalistische origine de meerwaardeproductie de basis vormt voor de uiteindelijke accumulatie van kapitaal. Vanuit de analyse van waarde c.q. meerwaardescheping leggen zij een verband met de circulatievormen van kapitaal en de daaraan gekoppelde verdelingsstrijd tussen enerzijds kapitaal en arbeid en anderzijds de verschillende delen van het kapitaal onderling.

Verhagen's terugtrekken op alleen de economische definiëring van een accumulatieregime betekent dan ook een onnodige en onwenselijke onthoofding van de maatschappelijke kant van de reguleringstheorie. Een accumulatieregime betekent in termen van de regulatieschool dan ook dat er iets van een stabiele samenhang bestaat tussen de kwantitatieve en kwalitatieve verhoudingen van productie, consumptie en daarmee accumulatie van kapitaal.

Reguleringswijze

Naast de notie van het accumulatieregime wordt het concept reguleringswijze gehanteerd. Dit concept wordt door Lipietz (1985,121) gedefinieerd als: "de totaliteit van institutionele vormen, netwerken en expliciete en impliciete normen, die de afstemming van het gedragspatroon in het kader van het accumulatieregime zeker stellen, overeenkomstig de bestaande maatschappelijke verhoudingen gegeven hun conflictueuze karakteristieken" (vertaling L.v.E.). Het zijn voor hem (1987) een set van geïnternaliseerde regels en maatschappelijke procedures die maatschappelijke elementen in het individuele gedrag incorporeren.

Volgens Lipietz (1985,121) zouden de reguleringsvormen de volgende deelgebieden bestrijken:

- de regulering van de loonverhoudingen;
- de regulering van de herallocatie van geldkapitaal;
- de reproductie en sturing van het geld;
- de juridische en economische staatsinterventie.

Boyer (1990, 331) stelt dan ook expliciet dat het doel van de reguleringstheorie is het dynamische proces van aanpassing van productie en maatschappelijke vraag op te sporen die voortkomen

uit de ontwikkeling van een gegeven configuratie van maatschappelijke betrekkingen, organisatie vormen en structuren. De beoordeling van deze dynamiek levert de kwalitatieve kenschets op voor een langere periode van reguleringssamenhang. In het concept reguleringswijze is de vorming van instituties op de betreffende terreinen van doorslaggevende betekenis. Het zijn vooral deze instituties en normeringen die politiek

vorm gegeven worden. In deze benadering kent een accumulatieregime een bij het regime passende wijze van regulatie. De langere termijn ontwikkeling veronderstelt hierbij een onderlinge afstemming van accumulatieregime en reguleringswijze. Het naoorlogse accumulatieregime en reguleringswijze worden door de auteurs van de regulatieschool op een ideaaltypische wijze als respectievelijk intensief en monopolistisch aangeduid. Het geheel wordt meestal met de term Fordisme afgedekt.

Fordisme

Verhagen presenteert het Fordistische ontwikkelingsmodel als toetssteen voor de crisisverklaring van de regulatieschool. Het is opmerkelijk dat hij deze toets enkel richt op het verband tussen arbeidsproductiviteitsontwikkeling en crisisdynamiek.

Zowel bij Aglietta als bij Lipietz neemt het monetaire niveau een belangrijke plaats in. Zij ontwikkelen een theorie waarin de noodzaak van het inflatoire karakter van de crisis van het Fordisme geproblematiseerd wordt (Lipietz, 1985a, 111). De monetaire ontwikkelingen zijn voor Lipietz en Aglietta in twee richtingen van belang. Allereerst zorgt de expansie van de ruileconomie voor een alle economische betrekkingen omvattende uitdrukking in geldtermen. De monetaire grootheden reflecteren voor hen (arbeids)waarden. Anders gezegd de waardering van alle economische activiteiten geschiedt in (nominale) geldtermen. De garantie van de verschillende vormen van geld noodzaakt staatsinterventie. Het geld heeft daardoor een sterke maatschappelijke dimensie gekregen (vgl. Reuten/Williams, 1989). Volgens Aglietta en Lipietz nemen geld en krediet een sleutelpositie in bij iedere crisis in het Fordisme, ook als het om problemen met de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit gaat (vgl. Aglietta, 1979 Grahl, 1988).

Nationaal regime en internationale configuratie

Het is jammer dat Verhagen in zijn presentatie van de regulatieschool de internationale aspecten van de theorieën buiten beschouwing gelaten heeft. Allereerst levert Lipietz met zijn internationale configuratie van nationale accumulatieregimes een vernieuwende bijdrage aan de theorieën van de internationale economische betrekkingen. In feite vormen de neo-klassieke Heckscher/Ohlin theorema's nog steeds de basis voor het denken over deze internationale economische betrekkingen. Kenmerkend voor deze invalshoek is dat niet verder gekeken wordt dan datgene wat op het beperkte niveau van de markt zelf zichtbaar lijkt te zijn. Ten tweede hebben de regulatieschool door de ontwikkeling van de begrippen dominantie en hiërarchie de ongelijke machtsverhoudingen in de internationale politieke economie mede in hun theorieën kunnen verwerken. Zij sluiten daarmee deels aan bij een meer politicologisch gefundeerde invalshoek van regimetheoretici (Keohane, 1984; Gilpin, 1987). Richten regimetheoretici zich vooral op de verhoudingen tussen nationale staten zo worden binnen de regulatieschool deze statelijke verhoudingen in samenhang met de kapitaalbetrekkingen op micro- en macro-niveau geanalyseerd.

Algemeen slot:

De pretenties van de regulatieschool zijn niet gering. Men probeert het algemene karakter van de langere termijn veranderingen te onderzoeken. In feite probeert men drie vragen te beantwoorden (Boyer, 1990, 332). Allereerst de vraag hoe men de overgang van een periode hoge en relatief stabiele groei naar een periode van stagnatie en instabiliteit kan verklaren. Ten tweede de vraag waarom in de loop van de tijd een crisis zich naar verschillende kant kan ontwikkelen. Ten derde de vraag van waaruit men de verschillende nationale karakteristieken van groei en crisis kan verklaren. Al met al een uitgebreid probleemveld dat door de regulatieschool niet met één omvattende theorie afgebakend is maar dat als een onderzoekprogramma opgevat wordt. Vergelijkt men deze aanpak met het denken over groei en stabiliteit in economie en maatschappij zoals dat in het orthodoxe marxisme, het neo-klassieke denken en het traditionele keynesianisme het geval is, dan levert het in ieder geval een denkrichting op die structurele veranderingen binnen het gehele politiek-economische systeem problematiseert. Dit lijkt mij een verademing in een gemodelleerde economische wereld waarin te veel weggeabstraheerd en waar teveel op deelgebieden teruggetrokken wordt.

Literatuur:

- Aglietta, M., 1979, *A Theory of Capitalist Regulation. The US experience*, New Left Books, London, (Franse versie 1976).
- Aglietta, M., 1982, World Capitalism in the Eighties, *New Left Review*, no 136, nov/dec.
- Aglietta, M., 1986, *La fin des devises clés. Essai sur la monnaie internationale*, La Découverte, Parijs.
- Aglietta, M., Orlean, A., 1982, *La violence de la monnaie*, Presse Universitaires de France, Paris.
- Boerboom, W. Paulussen, R., 1988, Naar een nieuwe internationale arbeidsdeling? De autoindustrie in Mexico als voorbeeld, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, Jaargang 11, nummer 4, pp. 21-42.
- Boyer, R., 1987, *La théorie de la régulation: une analyse critique*, La Découverte, Parijs.
- Boyer, R., 1990 [1987], Regulation, in: J.Eatwell/ M. Milgate/ P.Newman (eds): *Marxian Economics*, The New Palgrave, Macmillan, London, pp.331-336.
- Eerden, L. VAN, 1988, Financiële Innovaties, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, Jaargang 11, nummer 1, pp.77-97.
- Gilpin, R., 1987, *The International Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton.
- Grahl, J., 1988, Productivity Slowdown and Financial Tensions, in: P. Arestis (Ed), *Post-Keynesian Monetary Economics*, Edward Elgar, Aldershot, pp.183-219.
- Hirsch, J., 1990, *Kapitalismus ohne Alternative. Materialistische Gesellschaftstheorie und der Möglichkeiten einer sozialistischen Politik heute*, VSA-Verlag, Hamburg.

- Hubner, K., 1989, *Theorie der Regulation. Eine kritische Rekonstruktion eines neuen Ansatzes der Politischen Ökonomie*, Edition Sigma, Berlin.
- Jessop, B., 1989, Régulation theories in retrospect and prospect, *Economies et Sociétés*, no:4, nov., pp.7-62.
- Keohane, R., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton.
- Lipietz, A., 1979, *Crise et inflation, pourquoi?*, Maspero, Parijs.
- Lipietz, A., 1985a, *The Enchanted World. Inflation, Credit and the World Crisis*, Verso, London (Franse versie 1983).
- Lipietz, A., 1985b, Akkumulation. Krise und Auswege aus der Krise. Einige methodische Überlegungen zum Begriff der "Regulation", *Prokla*, 58, maart, pp.109-139.
- Lipietz, A., 1987, *Mirages and Miracles. The Crisis of Global Fordism*, Verso, London.
- Mahnkopf, B. (Hrsg.), 1988, *Der gewendete Kapitalismus. Kritische Beiträge zur Theorie der Regulation*, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Overbeek, H., 1990, *Global Capitalism and National Decline. The Thatcher Decade in Perspective*, Unwin Hyman, London.
- Pijl, K. van der, 1984, *The Making of an Atlantic Ruling Class*, Verso, London.
- Reuten, G./Williams.M., 1989, *Value-Form and the State. The Tendencies of Accumulation and Determination of Economic Policy in Capitalist Society*, Routledge, London.
- Roobeek, A., 1988, *Een race zonder finish. De rol van de overheid in de technologiewedloop*. VU Uitgeverij, Amsterdam.